

The background of the book cover is a dark, textured green. Overlaid on this are several large, dried, yellowish-brown leaves, possibly from a magnolia or similar plant, which are arranged in a way that they appear to be part of a still life. The leaves have prominent veins and some are curled or folded. The text is printed in a white, serif font, with horizontal lines separating the title from the subtitle and the author's name.

NEPREBUDENÝ

KEĎ BÁČIK
Z CHOCHOĽOVA
UMRIE

VIANOČNÉ
OBLÁTKY

MARTIN
KUKUČÍN

PERFEKT

NEPREBUDENÝ

KEĎ BÁČIK
Z CHOCHOĽOVA
UMRIE

VIANOČNÉ
OBLÁTKY

NEPREBUDENÝ
KEĎ BÁČIK
Z CHOCHOĽOVA
UMRIE
VIANOČNÉ
OBLÁTKY

MARTIN
KUKUČÍN

PERFEKT

Neprebudený

Jedno z najsugestívnejších diel Martina Kukučina bolo napísané v roku 1886 ako tretia kniha a poviedka zároveň. Podáva tragický obraz zaostalého pastiera hús v prostredí klasickej dediny konca 19. storočia. Sfilmovaná bola v roku 1965.

1

Na zemi leží Ondráš Machuľa, lenovský husár. Nie že by bol zabitý alebo ranený – vyvaľuje sa po pasienku, lebo nemá robotu. Jeho telo je ako mŕtve, život prezrádzajú len skrížené nohy – svojím občasným pokyvovaním. Nedbá ani na muchy, ktoré bezočivo dotierajú a pasú sa po tvári. Tak dobre mu padne odpočinok v dusnom úpeku: nevstal by ani za pol Lenovca, aby pretrhol svoje pohodlie. Neužíva si ho pre spánok, ale s chuťou, dychtivosťou. Pred zažmúrenými očami sa najprv utvorí malý čierny bod, ktorý rastie, nadobúda farby, rozširuje sa na všetky strany. No jeden pohyb oka stačí, aby rozoznal prelud, ktorý sa hneď začne znovu a stratí sa – Ondráš sníva. Kto by mu nezávidel? Nestará sa o ženu, o deti, o statok, o dom, o gazdovstvo – o nič. Tak mu je ako v raji.

Je husárom; no nevidno koňa, že by sa pri ňom pásol, ani uniformu, že by zatušovala nedostatky, ktoré dostal od matky prírody. Miesto toho vidno po celom boku rozlezené jeho husi, vo väčších-menších krdľoch. Husacia republika nechce husára uznať za svojho zvrchovaného pána – len keď musí. No a on veru ani nepomyslí na to, aby šiel proti ich vôli: stálo by ho to mnoho práce a výsledok by nebol žiaden. Zavrátené husi by sa o krátku chvíľu rozliezli po celom boku a husár by zas mohol zaháňať.

Nuž dobre má, keď sa vyvaľuje, to je aj tak len jediná výhoda jeho stavu. Dost' sa natľčie po domoch sem a tam – keď je v poli, aspoň vtedy nech si oddýchne. V dedine ho aj tak strkajú z kúta do kúta – všetkým zavadzia. Tu v poli nezavadzia nikomu, iba ak by tej tráve, na ktorej leží, že by jej bral svetlo. No do jesene – božemôj, ešte i tá strata sa jej vynahradí.

Ondráš Machuľa je veru biedny tvor Boží. Kto len pozrie naňho, musí ho poľutovať: akoby stvoriteľ chcel vzbudiť v ľuďoch obdiv, zasypúc ho všetkými nedostatkami.

Hlava veľká, pokrytá ostrými vlasmi, ktoré sa svojou nepoddajnosťou ponášajú na zvieraciú sršť. Čelo nízke, oči nápadne malé, líčne kosti vypuklé, nos rozpláštený ako pagáč a ústa široké. Postava malá, nevyvinutá, zhrbená. Keď kráča, ruky mu celembajú ako cepy – celý človek sa málo ponáša na človeka. Ľudia naňho hľadajú s útrpnosťou a s istou šetrnosťou sa k nemu správajú, ako k malému slabému dieťaťu. Len on sám sa nepovažuje za mrzáka, je spokojný sám so sebou, nikdy nezareptal proti svojmu osudu a biede. Ba zdá sa, že sám sa považuje za pekného, lebo často zastane na brehu močariny a márnivo sa prizera na jej nečistú hladinu. Vkus má, vie rozoznať pekné od mrzkého – no on o svojej osobe súdi predpojato. Nuž, je človekom.

Jeho rodičia boli veľmi šikovní lenovskí hospodári. Každý ich rád videl ako dobrých znášanlivých ľudí. Nikto o nich nevedel ani zlé slovo. I veľmi ich každý ľutoval, keď sa im narodil tento syn, Ondráš. V dedine sa začalo pošúškavať, že im ho striga vymenila za pekné podarené dieťa. Iní zas vyčítali šestonedielke, načo sa na tom jarmoku zadávala na tú opicu...

Machuľa zúfal, jeho žena mala životom zaplatiť pohľad na vlastné dieťa. No, chudinka, pokorne sa odovzdala do Božej vôle, a tým väčšou láskou si privinula k srdcu svoje dieťa. Väčšmi ho milovala takto, než keby bolo také, aké si ho predstavovala.

Tým väčšmi odpadlo otcovi od srdca. Ten nemohol naňho ani pozrieť. Zakaždým zamrelo v ňom srdce, trápil ho žeravý bôľ. Často zadumane sedel za stolom, oprúc hlavu o dlaň, tvár zakalená zlými myšlienkami, zúfalstvom. Žena sa ho neopovážila pýtať, čo mu je: dobre vedela, čo ho trápi. Raz sa osmelila:

„Jano, netráp sa. To bola Božia vôľa.“

Ten na ňu pozrel tupo a do jeho hlasu sa zamiešal i tón hnevu, ktorý žena ešte nikdy od neho nepocítila. S tajným bôľom vykrikol:

„Ako by som sa netrápil, keď mám nie dieťa, ale – ach, čo,“ mávol rukou, „to nie je dieťa. Všetci ľudia sa na mne smejú – na očiach im vidno, ako sa radujú z môjho nešťastia. Dobré že mi srdce nepukne. Radujú sa mi za chrbtom – myslia, že ja nevidím ďalej od nosa.“

„Nik sa ti nesmeje – nie! Veď vari nie sú pohani, aby sa z tvojho nešťastia smiali.“

Jano vybuchol zúfalým smiechom.

„Ha-ha-ha! Vraj nesmeje! Tebe je dobre povedať, nesmeje, keď sa ani neukážeš medzi ľuďmi – nesmeje! Šla by si len do poľa ako ja alebo ku kováčovi: veru by si videla, ako sa nesmeje! A čo by sa nesmial rodič, čo má pekné dieťa, na rodičovi, čo má nepodarené! Bože, keby som mal dieťa, ako som si žiadal! Ach...“ Jeho bolestný ston otriasol celou jej dušou. No vzmužila sa, podišla k nemu: poznala ho ako dobrú mäkkú dušu, prístupnú múdremláskavému slovu.

„Vidiš, ja ho aj takto rada vidím: veď predsa len je tvor Boží. I ty si naňho zvykneš, len ho zober na ruky. Jano, skús to... veď si jeho otec...“

„Nie, Zuza, nie! Chod' – nemôžem. Vidí Boh i svet – nemôžem. Len pomyslím naňho a už mi skoro srdce pukne. Ako by som ho vzal na ruky? Bolo by vari lepšie, keby ho ani nebolo.“

Zuza strnula, jej srdce sa zmietalo bôľom. Náruživým mocným hlasom ho napomínala:

„Nerúhaj sa Bohu, Jano. Dosiaľ sme od neho prijímali len dobré veci – a pre jednu zlú by sme sa mali už rúhať? Nie – čo na nás dopustil, budeme trpezlivo niesť.“

„Ale všetky tie dobré veci sto ráz by som opustil, keby sa toto nestalo – sto ráz! Čo mám zo všetkého, že mám všetkého dosť: keď to nemám komu nechať?“

„No, nám ľuďom sa nikdy nevyhovie. Keby sa ti teraz splnilo želanie a za to keby ti Boh zobral dom, pole, lúky, statok, živnosť, zdravie: povedz, či by si sa nerúhal: že z pekného syna nemáš nič, keď mu nemáš čo nechať? Ja

viem, že by si si zas žiadal, aby ti všetko prinavrátil, i syn aby bol taký ako dnes. Ľudia pozerajú vždy len na to, čo nemajú. To, čo majú, si nevážia ani za mak.“

Jana to premošlo, nevedel odpovedať ani slovo. Cítil, že žena má svätú pravdu a navlas uhádla, čo sa v ňom deje. No práve to ho dopálilo. V tomto bode nemohol znieť poučenie od ženy: k bôľu sa pridružila i urazená pýcha. Oči nepokojne blúdili po izbe, prijali výraz tvrdosti. Zabuchol dvere a rozčúlený, rozhněvaný, odišiel.

V krčme hľadal úľavu – po prvý raz.

Už bola hlboká noc, keď sa dotackal domov. Žena neverila vlastným očiam, že by to bolo možné – veď to nie je on, jej Jano. S utajeným dychom sledovala každý jeho krok. No on sa netrápil ani o ženu, ani o nikoho. Ustatý sa hodil za stôl na lavicu a šomral čosi nezrozumiteľné pomedzi zuby. Mrvil sa na svojom mieste, ale žiadaný spánok neprichádzal. Dieťa v plachte sa pohlo a začalo plakať. Matka hneď k nemu skočila a chcela ho učiťikať.

„No – čože nespíš? Lahni a spi! Nech si ziape, ak chce, i do rána...“

„Lahni si i ty, Jano. Už je noc.“

„Ja? Oj, nie... nemám sna – tu mi je dobre... daj mi pokoj... oj, pokoj...“

Ostatné slová povedal už z polosna. Jednou nohou stál ešte v skutočnosti, druhá kráčala tajinami ríše vybájenej živou fantáziou. Akoby sa mu chcela vysmievať, pobúrená rodinným nešťastím a alkoholom, vykúzl'ovala mu sladké preludy, v ktorých sa vedomie vždy viac a viac strácalo.

Z krásnych snov ho vytrhol výkrik dieťaťa, ktoré práve dnes spalo nespokojne. Jano skočil na nohy a poberal sa k žene.

Zašeptal jej čosi hrozné. Ona s úžasom vykrikla: „Preboha – Jano! Chod' – chod'! Nevzťahuj ruku na pacholiatko!“

Jano podvihol dieťa z plachty a držal ho v náručí. No nedíval sa naň s láskou. Jeho tvár vyjadrovala skôr suro-

vosť, jed – bôľ. Matka, tušiac nebezpečenstvo, skočila k nemu a vytrhla mu ho z rúk. On sa potočil až k stolu, zadivený hľadiac za ňou: ona, ako bola, prostovlasá a bosá utiekla s dieťaťom k staršej sestre.

Jano sa vyvalil na lavicu a spal až do bieleho rána. Keď sa zobudil, hlavu mal prázdnu – nepamätal sa na nič, ale ženina neprítomnosť a prázdna plachta, zavesená pod povalou, mu vrátili pamäť. Ženy i dieťaťa mu bolo ľúto; zaplakal nad svojím skutkom; ľutoval ho, no nešiel po ňu zavolať ju nazad do domu. Sám nevedel čo – ale čosi mu bránilo. Zostal sám. Nemá mu kto ani uvariť, ani upratať – ako smutno mu je doma! Zavrel dvere a šiel sa zas potešiť tam, kde včera.

Tak to trvalo rok-dva. Jano si zvykol na tento život; viac býval v krčme než doma. Prišiel o to málo-neveľa, čo mu nechal otec; a nemusel sa trápiť, komu to zas po svojej smrti nechá. V dedine nemal kde hlavu skloniť – pred zimou sa utiahol do pálenice. Tam dostane toho občerstvenia, koľko sa len uráči jeho duši. Na jar stratil sa i z pálenice – nezostalo po ňom ani vidu, ani slychu. Bude akiste v Pešti, a tam sa niekde potuluje, ak ho pálenka ešte nepochovala.

Zuza bývala u sestry. Keď opatrla dieťa, chodila na zárobky. Ale celý život jej zhorkol; jej, potupenej žene i matke. Vyhýbala sa ľuďom, ako len mohla; urážku videla i tam, kde jej nebolo. Nakoniec ju smrť oslobodila od všetkých útrap života. Chlapec zostal pod opaterou totky.

A nemal biedu. Matersky sa oňho starala i do školy chystala. A chlapec sa dobre učil; bolo na ňom vidieť, že predsa i v tom nekrásnom tele sídli duša, duša ako u ostatných. A toto bolo bohatou potechou starostlivej totke – i odplatom.

Ondráš má už dvadsať rokov, ba vyše; totkina nádej, ktorú mala hneď od jeho útleho veku, že ďalší vývin napraví prírodnú chybu, sa nesplnila. Vady sa nielen že nezmenšovali, ale z roka na rok sa väčšmi tisli na povrch. Jeho telo bolo veľmi slabé, inú prácu okrem pasenia husí nezvládlo. Úsudok ďaleko pokrívával za vekom – len pamäť a zvlášť fantázia sa rozvíjajú, a to na úkor prirodzeného rozumu. Ak niečo rieši, je to vždy detinské. Čo robí, to má i teraz v sebe nádych chlapčerstva. Totka i ľudia s ním dosiaľ zaobchádzajú ako s nedospelým. Žije osamotene, bez človeka, bez srdca, ktoré by mu rozumelo. Vrstovníci sa ho od malička stránia – medzi deťmi má ešte najviac známych priateľov. S týmito skoro najlepšie vychádza, lebo tie mu celkom rozumejú. Často ho prekvapia v krdli na poli a on sa s nimi zabáva pri jarčeku. Vodu narázi na žľaby, urobené zo zoschnutej kôry, pod ne dá vrbový prútik, cez ktorý sú krížom pretiahnuté neširoké doštičky – a mlynček už melie. Ak sa dielo podarí, tleska rukami a výska spolu s nimi. Vie i pekné rozprávky – deti ho počúvajú so zatajeným dychom. A to ho k nim púta; je rád, že i on má ríšu, v ktorej vládne, s ešte väčšou záľubou im rozpráva a deti ho ešte väčšmi obľubujú.

No dnes dáva mlynčeku pokoj. Je sám – a samotného zábavka neteší. Dobré sa mu leží na zelenej pažiti. Jeho myseľ lieta bohviekade. Vidí sa v rytierskych šatách kráčať k zámku na stračeť nôžke. Vyhrá boj s drakom a mačka, jediná obyvateľka zámku, sa premení na kňažnú. Hľa, padá mu vôkol hrdla a prisahá večnú – večnú lásku. Ako by sa neusmieval? Či sa len on má vzdať túžob po blahu? Usmieva sa, no to nie je úsmev, ale úškľabok, zošklivujúci ešte väčšmi jeho tvár. Na čelo mu sadla mucha. Hoci cíti, ako mu po ňom orie, neodháňa ju. Myslí, že stačí zvrátenie a vystretie čela. Mucha poodletí, no o chvíľu sa vráti a dobiedza znova. Ondráš necíti nič – sníva ďalej.

Mucha sadla na líce – i cítiť, ako sa premáva v riedkom strnisku jeho brady. To ho dopálilo. Vystrie ruku a celou dlaňou prikryje líce. Muchu nedolapil – uletela zavčasu. A Ondráš sníva a sníva ďalej a ďalej.

Či dlho ležal a sníval, nevie. No vytrhli ho ľahké krôčiky – ani tráva sa pod nimi neohla. Ondráš by sa obzrel, kto je to; no nechce sa mu zdvihnúť hlavu. Akiste ide dáky chlapec – o mlynček. Dnes mohol veru len ostať doma. Ondráš nebude robiť mlynček, čo by to bol hneď richtárov chlapec. Veď tá kňažná sa naňho tak pekne usmieva! Čo je desať mlynov – oproti tomu úsmevu!

Kroky zaznievali smerom k nemu. Ondráš zažmúril oči; tváril sa, že spí. Cez viečka navlas pootvorené v neurčitých kontúrach videl postavu – no nie detskú. To je čosi väčšie. Hľa, skláňa sa nad neho a počuť mäkký tichý hlas:

„Ondráš – Ondráš!“

Otvoril oči – ba vytreštil ich. Ten hlas – oj, ten hlas! Ani princeznin!

„A si to ty, Zuzka?“

Strojná hlavička mu prikývla – hlava Zuzky Bežanovie. Ondráš prižmúril oči – oslňovala ho žiara toľkej krásy. A nie div. Jej tvár je jasná, červená ako ruža, keď jej lístky ohreje. Dve modré oči – akoby v nich bol kus oblohy – zádušne hľadeli na Ondráša. Červená pera odokrývala dva rady bielych perál. Ondrášovi zas zišla na um princezná. Ani tá nebola krajšia, ibaže tie šaty mala s hviezdičkami. Ale ani Zuzkine nie sú špatnejšie. Tá červená šatka na hrdle so strapcami dodáva jej pôvabnosť spolu s bielymi nariasenými rukávmi jej oplecka. A to okružle rameno akoby vyrástlo z bielych záhybov rukáva. Ondráš s vytreštenými očami hľadel na milý zjav: myslel, že je pred stračím zámkom.

Zuzka, nebadajúc, čo sa s ním deje, ho rezko ponúkla: „No, vstaň chytro a jedz!“

„Aha – aha!“ Len teraz sa dovtípil, že to nie je kňažná, ale Zuzka. Neprišla, aby ho vôkol hrdla objala a do stra-

čieho zámku voviedla, ale doniesla mu jesť. Mal dohodnuté od mladých husí po groši a od staríg po dva – pritom, kým trvá paša, stravu z domu do domu. Dnes má jedlo u Bežanov: Zuzka mu priniesla obed.

Keď jesť, nuž jesť. Tvár mu prestala žiať, zatiahla sa, ako keď popred mesiac prejde ľahký oblak. Chytil hrniec, hodiac na jeho obsah skúmový pohľad. Nepotešil ho. Prečo neprišla Zuzka s prázdnu rukou a takým srdcom k nemu ako oná princezná? Prečo?

„A čo máš tak naponáhlo?“ spýtal sa chladným hlasom, bez nadšenia pozrúc na ňu.

„Vidiš, čo je teraz?“ A zdvihla pokovaný kosák, ukážuc ním protiležiaci bok, posiaty žencami.

„Aha... i ty ideš... mhm, mhm!“ A chytro bral lyžicu za lyžicou, že z hrnca ubúdalo úvalom. Celý sa oddal jedeniu – na Zuzku ani nepozrel. Bolo na ňom vidieť, že neje len mechanicky, zo zvyku, ale celou dušou je zaujatý jedlom. Vyprázdnený hrniec zaviazal do tašky a podal ho Zuzke.

„Na! Už je prázdny – a chod!“

A utrel si rukávom ústa.

Zuzka na ňom zbadala zmenu, no nevedela si ju vysvetliť. Teraz hľadá tak chladne, hoci pred chvíľkou sa mohla roztopiť pod žiarou jeho očí. Záhadu chcela vyriešiť.

Začala okľukou:

„Vari sa hneváš? Akiste nebol dobrý obed. Vieš, teraz pri robotách – musíš dačo i prepáčiť.“

„No, veru – obed! Najedol som sa potiaľto!“ A preložil palec krížom cez hrdlo. Vidno, že mu nezáležalo na tom, aké je jedlo, ale či ho je dosť.

„A predsa sa trochu hneváš.“

„Ja? Ach, ja sa veru – nehnevám.“

Bolo vidieť, že váhal s takou určitosťou zapierať.

Zuzku čosi hnalo vopred, nebola spokojná s výsledkom; nevedela, prečo zmenil svoje správanie. Mrzelo ju trochu i to, že tento bedár sa jej nekori; ale vymyká sa z kruhu, v ktorom ho mala prv v dosahu.

„Nuž dobre, keď sa nehneváš – som rada. Nafúkaných ľudí vidím nerada; lebo hneď chodia ako sud, keď im niečo na nos sadne.“

Ondráša nahnevalo, že mu takto vraví. Ved' nie je kňažnou, ani nič – odsekol jej:

„A veru nehľad'... nepustím preto ani jednu slzu. Ako chceš!“

„Ved' ja viem – ved' ja viem...“ Zuzka falošne povzdychla. „Veľmi si pyšný – ani sa na mňa nepozrieš. Nevieť prečo, ale ani do dvora nám nepozrieš, keď ženieš husi. Nevieť...“ Klopiac zvodné oči, malou nôžkou hrabla prst.

Ondráša to presvedčilo. „Princezná je – princezná! Just princezná,“ zajasal v duchu a podišiel k nej.

„Nuž, mrzí ťa to, mrzí? Vari väčšmi by ťa mrzelo, keby sa Jano Dúbravovie na teba nepozrel.“

Z očí jej šľahol plameň nenávisti na husára. Jej hlas sa zostril a triasol sa:

„Ten? Pre mňa môže – budem mať preto čistú hlavu.“

„Vari ste sa pohnevali?“ Husár pootvoril ústa, čakajúc odpoveď.

Zuzka sa namáhala odpovedať tvrdým hlasom, nadarmo. Ticho, skoro so žiaľom prisvedčila.

„Rozišli sme sa – navždy.“

Z úst sa jej vydral utajený vzdych. Ondráš to pobadal. Bol rozochvený slasťou, že srdce dievčaťa sa mu pomaly otvára, záhyb za záhybom. Dôverne, úprimne jej pozrel do tváre.

„Netráp sa, že si ťa nevezme. Ani by si ťa nezaslúžil. Takú veru nikdy nedostane, a čo si nohy po kolená zoderie.“

Zuzke dobre padlo počuť o sebe chválu, hoci z husárových úst. Nech tečie voda akými chce rúrami, len nech je čistá. Nech chváli, kto chce, len nech chváli. Polichotilo jej to – chcela počuť ešte viac.

„Predo mnou hovoríš – ale potom! On tiež tak hovorieval...“ mimovoľne vzdychla. Upadla do predošlého bolestného tónu.

Ondráš videl, že jej srdce puká – zamrzelo ho to.

„A ty sa pre neho trápiš. Neľutuj ty nič!“

Zuzke zaťal do živého, rana zakrvácala.

„Ako by som sa netrápila: mňa opustil – má druhú.“

Husárove líca zahoreli. Už bol v jej moci. S nadšením vykrikol:

„Neboj sa – ja ťa neopustím! Vieš, koľko ráz som ti v škole pošepol, keď si nevedela? Len tebe som pošepol; ty si bola zo všetkých najlepšia a rád som ťa videl. Raz ma aj preto zbili.“

Už dávno nepocítil, že by mu krv tak rýchlo prúdila ako teraz. Hej – bol veru na väčšom úpeku, než kým ležal na slnci. Dievča sa naňho usmialo a on bol unesený tým úsmevom. V hornej pere pocítil trhanie.

„Veď pamätáš? A ty si tiež potom bočila – ani čo by sme sa nikdy nevideli. A keď si sa dala dokopy s tým Dúbravoviem – to ma tak mrzelo! No ale už je dobre.“

Zuzka dosiahla svoj cieľ: husár bol podmanený. Ale ona sa chcela pokochať vo svojom víťazstve, čosi ju hnalo ďalej – len ďalej.

„Nuž a čo teraz?“

Ondráša otázka zarazila. Nechápal, že sa nedovtúpila.

„Teraz? Dopasiam a – zoberieme sa. Pôjdeme pekne na faru, napíšu sa ohlášky. O katechizmus sa neboj – ja odpoviem i za teba. A bude nám závidieť celý svet.“

Zuzka bola zas veselá – dobrá nálada sa jej vrátila. Ondráš si to vysvetľoval tým, že sa jej zapáčili jeho reči. No ona sa s ním chcela ešte zahrať.

„A ješť – čo budeme ješť?“

„Ješť? Niečo len vypasiam – to nám bude dosť.“

„Ale si veľa prepásol. Koľko ti chýba husí?“

„Ani jedna. Uver: ani jedna.“ A položil si dľaň na prsia.

„A Fialovie hus – kde sa podela? Teba obviňujú. Aj Rúbalovci sa na teba žalujú.“

Husár počúval bez slova – potom sa dobrácky usmial.